

részek elkülönítésében is. Árukkodó például a latin szavak használatának változása az egyes századokban: míg az 1338-as oklevél a területek megnevezésére a *terra* szót használja, az 1217-ből ismert interpolált oklevél ugyanerre a *villa* szót alkalmazza (97). A negyedik egységben igen alapos elemzést olvashatunk két szórványról: a *Huger* és *Susolgi* sokat vitatott helynevek, melyek eredetének tisztázásához a szerző – ha nem oldja is meg a *Susolgi* rejtélyét – számos érdekes észrevétellel járul hozzá.

Az oklevél latin és latinizáló szórványai nem kevésbé fontos nyelvtörténeti forrásanyagok, mint a magyar szórványok. Külön öröm volt olvasni azt is, hogy a szerző tisztázza, mit ért latinizáló alakon, hiszen a kategória több típust is összefoglal (pl. a hangalak vagy a morfológiai szerkezet módosításával alkotott formákat, amelyek számos oklevélben és levelezésben szerepelnek; de latinizáló alaknak tekinthetjük a nevek részfordítását, a magyar nevek latinra fordított alakjait is; 125).

Az utolsó, ötödik egységben az alapítólevél helyneveinek történeti-etimológiai szótárát találjuk, amely földolgozza az oklevél összes helynévi adatát (beleértve a latin nyelvűeket is), s azok egyéb forrásait, ezzel is megteremtve a további összehasonlító elemzésekre. A szócikkek felépítése világos, a szótár egésze összefoglalja az egész kötetet, és pontos információkkal szolgál az ómagyar korból származó oklevél helyneveinek etimológiájáról, alakjáról és jelentéstörténetéről. Az irodalomjegyzéket angol nyelvű összegzés követi, a kötetet pedig egy térképmelléklet zárja, amelyen a biztosan lokalizálható (álló betűkkel) és a bizonytalan helynévi adatok (dőlt betűvel szedve) is megtalálhatók.

A kötet jól fölépített, érthető szerkesztésével, olvasmányos stílusával, alaposan átgondolt módszertanával meggyőzően érvel az interpolált oklevelekben rejlő további vizsgálati lehetőségek mellett. Mindezekon kívül pedig meghozza a kedvet a nyelvtörténetben való elmerüléshez a kutatásban egyelőre még tapasztalatlanabb generációnak is.

KOROMPAY ESZTER

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3845-9725>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem

Bölcsészettudományi Kar

Pesty Frigyes helynévgyűjteménye 1864–1865. Székelyföld és térsége I–IV.

Közzéteszi: CSÁKI ÁRPÁD – PÁL-ANTAL SÁNDOR. Országos Széchényi Könyvtár – Székely Nemzeti Múzeum, Budapest–Sepsiszentgyörgy, 2012–2015.

„A cél hazánk összes helyneveinek magyarázása, értelmének kinyomozása. Azon élvezetten kívül, hogy lakóhelyünkön annyiszor hallott, magán és polgári életünkkel összeshozott helyneveink értelmét fölfoghatjuk, igen nagy nyereséggel kínálkozik a nevekben fekvő rejtély megnyitása történeti és nyelvészeti tekintetben, és e szerint főfontosságú tudományos érdekek előmozdíthatók ez uton...” „Ha a község ezen utmutatás fonálán minden kérdésre a lehető legtökéletesebb válaszokkal elkészült, és még a legutolsó talpalat földnek stb., is mely saját elnevezéssel bír, névjegyzékét összeírta, az illető feljegyzések

[...] küldessenek be a község által [...] Pesty Frigyes magyar akadémiai tagnak további használatára és feldolgozásra.” Másfél évszázad távlatából is bámulatos PESTY FRIGYES kérdőívének (1: 234) egyszerű, célratörő, precíz megfogalmazása, amellyel (nem kis vakmerőséggel) az ország valamennyi településének előljáróit szólította meg, és – a hatósági háttértámogatás megnyerésével mintegy közfeladatként – az egyes falvak, városok helynévkincsének összegyűjtésére és beküldésére kérte fel őket. Jelentőségét, amely – mint az idézett veretes sorokban is olvassuk – elsősorban történeti és nyelvi természetű, sokan, sok helyen méltatták már. Ezen a helyen inkább arra utalnánk, hogy a sokak által legfőbb kritikaként emlegetett „egyenetlensége”, töredékessége csak azokban az esetekben tűnik fontosnak, ha szerencsétlenségünkre épp olyan település adatai között kívánunk búvárkodni, amelynek egykori jegyzője, vezetője nem vette komolyan ezt a feladatát, és vagy roppant összecsapott, rövid adatlapot küldött vissza, vagy a többszöri felszólításra is fűtyülve negligálta ezt a kötelezettségét.

Épp ilyen, csalódott élményekről számolt be HAJDÚ MIHÁLY, aki a Névtani Értesítő hasábjain 2006-ban (28: 205–215) megyék szerint áttekintette az 1864-es helynévgyűjtés megjelentetésének helyzetét, a különféle kiadványok használhatóságát, és felvázolta a jövőbeli kiadási feladatokat. Felidézte, hogy Orosháza történetének kutatásához szinte értéktelen adatokat talált csak a PESTY-féle gyűjteményben, és kutatói pályájának csak későbbi szakaszában értette meg, milyen nagy jelentőségű a PESTY-adatok kiadása és feldolgozása. HAJDÚ szerint SZABÓ T. ATTILA helynévgyűjtő és -közzetevő gyakorlatának köszönhető, hogy a magyar földrajzinév-gyűjtések nagy korszakában az ún. megyei kötetek nagy része a PESTY-anyagot is beépítette adattárába, így megteremtve a lehetőséget a történeti és jelenkori helynevek változásának vizsgálatára. (Természetesen így tett HAJDÚ MIHÁLY is, a Csepel-sziget helyneveinek kötetében is.) 2006-os cikkének megírásával a folyóirat alapító szerkesztője többek között arra is rá kívánt mutatni, hogy a mai helynévkutatók számára az egyik legégetőbb feladat a határon túli, magyarlakta területek PESTY FRIGYES által gyűjtött helyneveinek kiadása. Bár ennek szervezőmunkáját is megkezdte, pályázati támogatás híján, egyéb feladatainak szorításában ez a vállalkozása nem járt sikerrel.

Ezen előzmények fényében is örömteli, hogy 2012–2015 között végre nyomtatásban is napvilágot látott a PESTY-gyűjtemény határon túli, még kiadatlan szeletének egy roppant fontos része: a Székelyföld és a környező térség területeinek helynévtára, négy kötetben, igényes kivitelben és magas tudományos-szakmai színvonalon. A kötetek előszavában olvasható kiadástörténet szerint a munka egyik szorgalmazója, elindítója az időközben elhunyt COROI ARTUR történész volt. A közzétételt CSÁKI ÁRPÁD, munkatársaként DEMETER LAJOS és szakmai irányítóként PÁL-ANTAL SÁNDOR végezte. Intézményi háttérként a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum, illetve az eredeti példányokat is őrző Országos Széchényi Könyvtár áll a kiadvány mögött.

A közzetevők a mai megyebeosztást választották a kiadvány keretéül, így az első kötetbe Kovászna megye (vele Brassó megye magyar nyelvű jelentései), a második kötetbe Hargita megye (illetve a mai moldvai megyékbe eső csíkszéki települések adatai), a harmadik kötetbe Maros megye (a Marosszékhez tartozó és a többi magyar nyelvű jelentés), a negyedik (kiegészítő) kötetbe pedig Aranyosszék adatai, valamint Fehér, Szeben, Torda vármegyei, a Királyföldre vonatkozó, illetve az első három kötetből kimaradt pótlólagos adatok kerültek. A kötetbeosztás ilyen formája indokolt, hiszen az erdélyi közigazgatási egységek határainak számos változása, PESTY FRIGYES gyűjtésének idején ideiglenesen

fennálló aktuális formája nem támogatná jobban a kötetekben való eligazodást, egyes települések megtalálását. A falvak beazonosítását, a megyehatárok változásainak áttekintését a kötetek végén közölt helységnévmutatók és részletes térképmelléletek segítik.

A kiadványok előszavaiból részletesen tájékozódhatunk a kiadás történetéről, az adott területről korábban megjelent részleges helynévközlésekről, a PESTY-féle adatfelvétel pontos menetéről az egyes megyékben, járásokban. A szerkesztők összefoglaló írásaikban igyekeznek átfogó képet is adni a feldolgozott kérdőívekről: a szövegezők (jegyzők, lelkészek, birtokosok) kilétéről, a válaszadási hajlandóságról, a válaszok főbb tendenciáiról (névismeret, történeti tudatosság, folklorizáló hajlam stb.). Szintén az előszókban találjuk meg az átírás elismerésre méltóan hatalmas munkájának közlési alapelveit, amelynek lényege és akceptálható elve, hogy a számtalan egykori lejegyző egyéni írássajátosságait a szerkesztők a mai helyesíráshoz igazították és egységesítették az átírt szövegekben, de betűhív változatban hagyták meg a helymegjelölések, helynevek, személynevek eredeti alakját. Véleményünk szerint is ezzel a megoldással felel meg leginkább a kiadvány a többféle felhasználó, olvasó elvárásainak, és a teljes betűhívség a korszak sajátosságai, illetve a sokféle írásgyakorlat miatt végtelenen megnehezítené a kötetek használatát.

A helynévi és személynévi adatok megtalálását részletes mutató segíti minden kötet végén. A klasszikus keresési lehetőségek mellett meg kell említenünk, hogy időközben a teljes gyűjtemény felkerült a Magyar Elektronikus Könyvtárba (<http://mek.oszk.hu>), ahonnan letöltve digitálisan is böngészhetünk a könyvek pdf-verzióiban. Az online közzététel kapcsán arra is utalnunk kell, hogy mivel SZABÓ T. ATTILA erdélyi történeti helynévgyűjtése is elérhető 2017 óta adatbázis formájában az interneten (<http://eha.elte.hu>), az itt bemutatott PESTY FRIGYES-féle helynévgyűjteménnyel együtt immár hatalmas adatanyagban kutakodhatnak az erdélyi helynévkincs iránt érdeklődők. Reményeink szerint nemcsak a névtörténeti összefüggések kutatásához, hanem egy jövőbeli átfogó élőnyelvi gyűjtéshez, a határon túli területeket is lefedő komplex névadatbázishoz is jó alapot szolgáltatnak ezek a monumentális történeti gyűjtemények. Bízunk benne, hogy az efféle alap kutatások nyelv- és nemzetstratégiai jelentőségét (különösen kisebbségi nyelvi környezetben) előbb vagy utóbb a politika és a tudománypolitika döntéshozói is felismerik, és az új nemzeti helynévtár ügyét PESTY kortársaihoz hasonlóan hathatósan támogatják.

Adattári munkák esetében éppen a lényegi tartalom ismertetése a recenzens legnehezebb feladata. Jelen esetben is az olvasóra kell bíznom, hogy elmerüljön a székelyföldi helynevek varázslatos világában, az egykori helyi írástudók hol buzgón alapos, hol unottan szűkszavú sorai között. A kinyerhető információk mennyiségére, érdekfeszítő mivoltára sokaságuk miatt ebben az ismertetésben képtelenség megfelelő példát választani, ezért inkább a leírások színes, egyedi ízére utalok egy meglepően kreatív jegyző, Bonda János soraival, aki versbe szedve (!) közölte több falu helyneveit (2: 93–95, 134, 183–184), és a helynevek köré szőtt mondákat, népetimológias magyarázatokat is: „Aldülői pedig az alább megírtak, / Tudomásom szerént eszembe hogy juttak: / Nyir alya és Tóhely, tovább Szalom martya, / Só útra hágoval, Szilos és a Vaska, / A Likaskő bértze, Mihályfi, és Bagzos, / Itt hideg időbe a fa ugyan fagyos, / Úgy Hosszu rakota, Czika és Mánászó, / Itt sovány fű termik, mindég úgy van a szó, / Rez és Hosszu motsár, Gada és Burjános, / Alább elmaradott az aldülő Csorgos.” A helynévrendszereket leíró névtárak múltból építkező, de folytonosan változó világából így válik a számunkra oly fontos 1864-es metszet élővé (élőnyelvivé) és szinte kézzelfoghatóvá: „Hogy miért nem írtam csakis prosába, / Megvallom, kedvem volt így cadentiába. / Bővebb nem létemért bocsánatot

kérek, / Mivel most jelenbe reája se érek; / Bévégezve esztet fognom kell másokhoz, / S azokat végezve út csináltatásához, / Egy ezer és nyolcszázhatvanegyedikben, / Augusztus holnap kilencedikében / Negyven forint mellett farkaslaki jegyző / Ilyes kicsi körbe tengő és létező.”

BÁRTH M. JÁNOS

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3389-7558>

ELTE Eötvös Loránd Tudományegyetem
Bölcsészettudományi Kar

ADELINA EMILIA MIHALI, Toponimie maramureșeană. Valea superioară a Vișeuului [Máramarosi helynevek. A Visó felső folyása]

Editura Mega – Editura Argonaut, Cluj-Napoca, 2015. 255 lap

1. ADELINA EMILIA MIHALI monográfiája átfogó és változatos képet nyújt Máramaros északkeleti tájegységének arról a területéről, amelyik a Visó felső folyásának helyneveit foglalja magába. A gazdag helynévállomány értékét emeli a történeti adatok bővítése helyi, terepmunkával szerzett újabb névváltozatokkal.

A könyv szerkezete következetes, logikusan elrendezett. Ennek megfelelően az előszót és a rövidítések jegyzékét követi a tulajdonképpeni bevezetés a dolgozat témájának bővebb méltatásával. A következő egységben a román helynévkutatás történetéről (a gyűjtési és vizsgálati módszerek bemutatásával), majd a földrajzi, történeti háttérrel és az e területen előforduló helynevek eredetéről olvashatunk. A kötet központi részén helyezkedik el a több mint száz oldalas szójegyzék, amelyet a szemantikai, tipológiai és etimológiai réteg szerinti osztályozás követ. A tartalmi részt a nyelvi sajátosságok bemutatása és az elemzés eredményeinek összegzése zárja. Az irodalomjegyzék után egy néhány oldalas angol nyelvű összefoglalás is olvasható.

2. A könyv szerkezeti vázának áttekintését követően térjünk át az egyes szakaszok részletesebb bemutatására. A bevezető részben (9–17) a szerző kiemeli a helynévgyűjtés névtani, társadalmi és szociológiai jelentőségét a helynevek körében, hiszen a földrajzi és történelmi változások igen mély nyomot hagytak és hagynak a névanyagban. Éppen ezért a történészek és nyelvészek feladata ezt a kulturális kincset megmenteni a pusztulástól. E változás intenzitása leginkább a kisebb területet jelölő helynevek alakulásán figyelhető meg, ami elsősorban az urbanizáció folyamatával függ össze, társadalmi változásokat idézve elő a népesség számában és összetételében egyaránt. A városok növekedésével és a migrációval párhuzamosan csökken a falvakban lakók száma, így számos terület megműveletlen marad, ezáltal a helynév is előbb-utóbb kihál.

A történeti áttekintésben (21–31) a szerző a legkorábbi, 19. század végi helynévgyűjtési törekvésektől kezdve méltatja azokat a gyűjtéseket és feldolgozásokat, amelyek a mai Románia területének bemutatását célozták meg. MIHALI munkájának hitelességét szolgálja az a terepmunka, amely erdészek, csobánok és földművesek bevonásával jött létre.